

HAMINAN SAKSALAISEN ALKEISKOULUN OPPILAS- MATRIKKELI

Heikki Terho.

Kun Haminan raatihuoneessa suoritettujen korjaus- ja uudistustöiden yhteydessä kesällä 1935 koottiin ja järjestettiin kaupungin hajallaan olleita arkistoaineksia, sai allekirjoittanut vanhan kunnianarvoisan talon pimennoista käsiinsä muun muassa noin puolitoista senttiä paksun pölyttyneen kirjan, joka osoittautui mieltäkiinnittäväksi löydöksi —: siinä oli pienin ja paikoin vaikeasti luettavin kirjoituskirjaimin merkitty Haminan vanhin tallellejäänyt täydellinen oppilasmatrikkeli ja siinäkin suhteessa erikoinen, että se valtaosaltaan on saksankielinen. Tämä »Inscriptions Buch für die Schüler der Elementar-Schule zu Friedrichshamn», kuten otsakkeesta luemme, on vuosilta 1810—1853 ja sisältää merkinnät 418:sta kouluun otetusta oppilaasta.

Ennenkuin lähemmin käyn selostamaan tätä matrikkeliä, joka kokonaisuudessaan Sukututkimusseuran toimesta tulee painetuksi ja julkisuuteen, esitän, mitä viime toukokuussa kuollut professori Sigurd Nordenstreng Haminan kaupungin historiassaan kertoo tästä saksalaisesta, myöhemmin ruotsinkieliseksi muutetusta alkeiskoulusta, nojautuen koulun alkuaikaa koskevassa tiedonannossaan M. Akianderin teokseen »Skolverket i fordna Viborgs och nuvarande Borgå stift» sekä E. G. Melartinin kertomukseen Vanhan-Suomen järjestelykomitealle. »Siihen aikaan», hän lausuu, »ei piirikoulu (= Kreisschule, 3-luokkainen, alkanut v. 1805) enää ollut Haminan ainoa saksankielinen oppilaitos. Toukokuun 1 p:nä v. 1811 oli täällä avattu valmistava koulu, jota sanottiin alkeiskouluksi. Tässä laitoksessa oli vain yksi luokka ja yksi opettaja, joka opetti 26

tuntia viikossa. Siellä opetettiin sisälukua, kirjoitusta, las-
kentoa, saksan- ja venäjänkieltä sekä molempain kielten
oikeinkirjoitusta. Opettajaksi siihen nimitettiin Carl Janger,
joka oli haminalaista pikkuporvarisukua. Tätä laitosta olisi
voitu nimittää alemmaksi porvarikouluksikin. Ensi vuoden
lopussa oli tässä koulussa 19 oppilasta. Janger kuoli jo puolen-
toista vuoden perästä. Hän sai pienen palkkansa kaupungin-
rahastosta, ja sitäpaitsi hänellä oli vapaa asunto. Tähän
kouluun meni vain 300 ruplaa siitä määrärahasta, minkä kau-
punkin koululaitosta varten oli myöntänyt; kaksi kolmanna-
kanta siitä opettaja.» — Edempänä historiassa kerrotaan,
että kaupungissa oli vielä kolmaskin saksankielinen koulu,
nimittäin 1-luokkainen (2-osastoinen) »Töchterschule» («tytär-
koulu»), joka oli avattu edellistä hieman varemmin eli loka-
kuun 25 p:nä v. 1810. Vielä senkin jälkeen, kun Vanha-
Suomi keisari Aleksanteri I:n armollisella julistuskirjalla
23. XII. 1811 yhdistettiin Suomen Suuriruhtinaskuntaan,
säilyi näissä kolmessa koulussa saksankieli ja saksalainen jär-
jestelmä suurin piirtein aina vuoteen 1843, jolloin uusi koulu-
järjestys koko Suomea varten julkaistiin. Piirikoulu muutet-
tiin jo v. 1841 yläalkeiskouluksi, ja alkeiskoulu sai silloin
nimen ala-alkeiskoulu. Kun ruotsinkieli v. 1843 syrjäytti
saksan, laajennettiin samalla edellinen oppilaitos 4-luokkai-
seksi; molemmilla yläluokilla oli kaksi linjaa (vastaten suun-
nilleen nykyistä linjajakoa klassilliseen ja reaaliseen). V:nä
1862 kohtasi kaupungin kouluoloja paha vastoinikäyminen,
kun tämä ylempi alkeiskoulu siirrettiin Loviisaan. Jonkin-
laisena lohdutuksena, tosin hyvin laihana, tästä tappiosta oli,
että ala-alkeiskouluun lisättiin toinen luokka ja sen ainoaa
opettajaa, Evald Strengiä, ruvettiin nimittämään rehtoriksi.
Synnä siirtoon lienee ollut yläalkeiskoulun oppilaiden vähä-
lukuisuus: aluksi oli oppilaita vähän yli 60, mutta v. 1860
ainoastaan 25. Vielä enemmän vaihteli oppilasluku ala-
alkeiskoulussa: v. 1856 siinä oli vain 3 oppilasta, mutta neljä
vuotta myöhemmin jo kymmenen kertaa enemmän, ja kun
siihen sitten lisättiin toinen luokka, kasvoi lukumäärä no-

peasti; niinpä v. 1866 koulussa oli 54 oppilasta, joista 11 Haminaasta ja muut lähiympäristöstä; sinä vuonna laskettiin koulusta 20 oppilasta, mutta useimmat heistä olivat liian köyhiä jatkaakseen opinnoitaan muualla. Kuten maistraatin pöytäkirjasta samalta vuodelta nähdään, yritettiin oppilaitosta saada neliluokkaiseksi, mutta lupaa siihen ei myönnetty. V. 1869 oli oppilasmäärä noussut 72:een, mutta sitten se alkoi aleta; v. 1875 mainitaan siinä olleen 34 lasta, joista 21 ruotsin-, 8 suomen- ja 5 venäjänkielistä. Samana vuonna yritti kaupunginvaltuusto saada oppilaitoksen laajennetuksi neliluokkaiseksi reaalikouluksi, mutta jälleen epäonnistuttiin. Kun vihdoin v. 1876—77 Haminaan perustettiin alempi ruotsinkielinen kansakoulu (suomenkielinen alempi ja ylempi jo v. 1872—73, venäjänkielinen alempi v. 1872) ja v. 1877 yksityinen ruotsalainen reaalikoulu, katsottiin ala-alkeiskoulu vihdoin tarpeettomaksi ja lopetettiin v. 1885. Näin oli päätynyt oppilaitos, jonka kanssa pitkäikäisyydessä (74 vuotta) kykenevät Haminassa kilpailemaan ainoastaan monia muodonvaihdoksia kokenut tyttökoulu (85 v.) ja Suomen kadettikoulu (82 v.).

Käykäämme nyt tarkastamaan tuota alkeiskoulumatrikelia. Kuten sanottu, on se valtaosaltaan saksankielinen, nimittäin numerot 1—341 eli vuodet 1810—1845; oppilaasta n:o 342 lähtien matrikkeli muuttuu ruotsinkieliseksi. Otanpa siitä muutamia näytteitä. Ensimmäinen merkintä on seuraava: »Emmanuel Stenberg, Sohn eines Maurers, 9 Jahre alt, lutherischer Religion, in die Schule aufgenommen den 17:ten Januar 1810 und bey Gelegenheit des grossen Sommerexamens in Julii 1812 in die Kreisschule versetzt.» N:o 5: »Mathias Toicka, Sohn eines Fuhrmans, 17 Jahre alt, lutherischer Religion, in die Schule aufgenommen den 2:ten Februari 1810. Nach Wyburg gegangen den 20:ten Martzi 1812.» N:o 7: »Nikclai Lamoni, Sohn eines Hofraths, 7 Jahre alt, lutherischer Religion, in die Schule aufgenommen den 17:ten Februari 1811. Verliess die Schule den 10:ten October 1812.» N:o 39: »Johann Owtshinikow, Sohn eines Kaufmans, 10

Jahre alt. Griechischer Religion — — —.» N:o 88: »Wilhelm Doeg, Sohn eines Artztes von England, dreizehn Jahr alt, Lutherischer Religion, in die Schule aufgenommen den 15 Februar 1821. Verliess die Schule den 28:ten März 1821.» N:o 108: »Jacob Johan Knahp oder Kuhlberg, Sohn eines Färbers — — —.» N:o 122: »Alexander Godfr. Rongain, Sohn eines Arrendators — — —.» N:o 142: »Carl Hendric Lindberg, Sohn eines Färbers, lutherischer Religion, 7 Jahre alt, in die Schule aufgenommen den 29 Augustii 1826. Abgenommen von seinem Vormund den 1 December 1826. Ein unbescheidener Junge mit einer unsittlichen Aufführung.» N:o 299: »Leo Warzabu, Sohn eines hiesigen Blechschlägers, Jüdischer Religion, 10 Jahre alt, am 4. Nov. 1841 in diese Anstalt aufgenommen. In die Höhere Elem. Schule versetzt am 24. Aug. 1844.» — Ruotsinkielisistä merkinnöistä olkoot näyteinä n:o 375: »Hugo Evald Mansner, son till andra Collegan vid härvarande Elementar Skola, Rafael Mansner, är född den 27. Martii 1840. Inskrifven den 14. Febr. 1849. Dimitterad den 17. Juni 1849» sekä n:o 385: »Esaias Porkka, son till Bonden Erik Porkka och dess hustru Helena, från Kiiskinkylä by af utön Hogland, är född den 26. Januari 1842 och blef, med prestbevis af predikanten och curam gerens å Hogland & Tytterskär P. M. Forsblom, i Skolan intagen den 2. Februari 1850. Dimitterad den 17. Juni 1851.»

Nämä näytteet matrikkelista riittäkoot. Kuten niistäkin jo huomaamme, vaikuttaa oppilasaines monessa suhteessa varsin sekalaiselta. Ensinnäkin nimistö on sangen kiintoisa, erittäinkin nykyisenä suurten nimenmuuttojen aikana. Kuvaavaa silloisille oloillemme on, että koko matrikkelista löydämme suomalaisen sukunimen ainoastaan 40 oppilaalla, siis likipitään 9.6 %. Koulun muukalaisvoittoisuutta osoittaa erittäinkin venäläisten nimien suuri paljous, nim. n. 16 %. Suomalaisessa nimistössä on parhaiten edustettuna Muuri (haminalainen luotsi- ja merimiessuku); sennimisiä on kokonaista 10 oppilasta eli enemmän kuin mitään muita. Sitten seuraa Ryysy (7, haminalaisia), Toikka (3, haminalaisia),

Silvo (2, Haminasta ja Vehkalahden Pitäjänsaarelta), Knu(u)-tila (2, Kymin Ylänummelta), Hochter (= Hohteri, 2, Haminasta); lisäksi tavataan seuraavat: Brunila (Kymin Kuut-salosta), Hinttula (Kymin Sutelasta), Heijar (= Heijari, ?), Kiveri (?), Lassi (Suursaaren Kiiskinkylästä), Paronen (Pitäjänsaarelta), Porkka (kuten Lassi), Rongain (= Ronkainen, ?), Seppä (Virolahdelta), Sorjonen (Haminasta), Tani ja Tilli (?), Varma (Haapasaaresta) sekä Venäläin(en, ?). — Muista sukunimistä mainitsen seuraavat enemmyysjärjes-tyksessä: Muthreich (8 oppilasta), Stenberg ja Wi(j)kman (à 7), Sundberg (à 6), Aspelin, Bergman ja Tammelin (à 5), Bruun, Hakulin, Mersel(l)ius ja Strandman (à 4), Cremer, Kremer, Krämer (4), Berg, Blomqvist, Carlsson, Degerman, Forsblom, Forsman, Holmqvist, Husgafvel, Joselin, Kyrk-lund, Lindblad, Londén, Nackström, Nordström, Sjöblom, Toikander ja Vestenius (à 3), Argillander, Bergqvist, Botas, Broas, Clayhills, Eriksson, Falkenberg, Grönqvist, Gustafsson, Koriander, Lindh, Lindberg, Lindeman, Lindroos, Lindström, Lönnström, Mether, von Pfaler, Qvarnberg, Rennerfelt, Renqvist, Sarén, Sipander, Sjöberg, Sommer, Söderholm, Warmberg, Willström, Winter, Wirman ja Wulf (à 2); jäljelle-jääneistä saakoot vielä sijansa: Benck, Brakel, Brandelin, Brandstaka, Bratt, Brusin, Galle, Gisselberg, Hannén, Hentzius, Herrlin, Hilander, Hillman, Holmlander, Jokelin, Kalentin, Knahp, Kujenius, Kumlander, Lachtelin, Lagerberg, Laiberg, Lang, Lemström, Lopander, Majblom, Mansnér, Markulin, Mechelin, Melén, Muurman, Nybom, Pihl, Pihjerta, Renholm, Sidensnöre, Skeppar, Stenius, Stråhlman, Suikelin, Tengén, Tengström, Tornell, Tuderman, Uggelberg, Waselius, Wirander, Wendell ja Östfeldt.

Tarkatessamme oppilaiden vanhempien säätyä ja ammattia huomaamme talonpoikaisen aineksen — ihme kylläkin — olevan melko vahvasti edustettuna: olen tavannut puolisen sataa nimitystä »Bauer», »bonde» eli siis 11 % (joukossa useita venäläisiä). Lähinnä on upseerien ryhmä, 7.4 % (enemmistö venäläisnimisiä kapteeneja ja luutnantteja). Sitten seuraavat

kauppiaat 7 % (runsaasti venäläisiä), ajurit ja soutajat (Fuhrmann, See-Fuhrmann) 5 %, lukkarit ja urkurit 3.6 %, papit, laivurit, luotsit ja »työmiehet» à 3 %, nimismiehet, tullivirkailijat, siltavoudit(!), »porvarit», puusepät, muurarit, suutarit ja sepät à 2 %. Kolmen oppilaan isä on hovineuvos, kolmen collegii registrator, neljän lääkäri, kolmen apteekkari ja kahden tuomari.

Useimpien oppilaiden syntymä- ja kotipaikkakunnasta ei valitettavasti saa selvää. Vasta kun matrikkeli v. 1845 muuttuu ruotsinkieliseksi, on mainittuja merkintöjä ruvettu tekemään. Tapaamme tällöin seuraavat kotipaikat: Anjala, Haapasaari, Hamina, Iitti, Kymi, Käkisalmi, Pernaja, Ruotsinsalmi, Suursaari, Vehkalahti ja Virolahti.

Oppilaiden ikä kouluun otettaessa vaihtelee suuresti. Enemmän kuin puolet heistä on täyttänyt 9 tai 8 vuotta matrikkeliin vietässä; se näyttää olevan normaali-ikä. Mutta siitä on sallittu väljästi poikkeuksia: joukossa on runsaasti 7-, 10-, 11- ja 13-vuotiaita; vanhin tapaamani on 19-vuotias(!), ja nuorinta ikäluokkaa eli 6-vuotiaita on kymmenkunta. Kouluun on poikia otettu milloin tahansa; kirjaanvientiä on tapahtunut kaikkina kuukausina. — Opiskeluajan pituudessa esiintyy samanlaista säännöttömyyttä ja kirjavuutta. Sillävälän kuin esimerkiksi saarnamiehen poika Anthon Ulrik Bergmann yhden vuoden normaaliajassa suorittaa koulun kurssin ja siten siirretään piirikouluun, tarvitsee puusepän poika Johann Elfström yli neljä vuotta päästäkseen samaan saavutukseen. Nokkela raatimiehen perillinen C. Johan Harz suorittaa ennätyshyppynsä vain kahden kuukauden valmennuksen jälkeen, mutta hiljainen maalaispoika Salamon Biljart on sääliittävä hidas: hänet otetaan 8-vuotiaana kouluun 7. V. 1814, ja hän lukee ja pönttää seitsemän pitkää vuotta, ja loppumerkintänä on sittenkin vain »Verliess die Schule den 18 Aprill 1821.» Kylläpä vanha koulu oli kärsivällinen ja pitkämielinen!

Miten paljon näitä epätasaisia oppilaita tässä yksiluokkaisessa alkeiskoulussa vuosittain oli? Vastauksen tähän kysymykseen saamme jakamalla matrikkelin oppilasluvun 418

vuosimäärällä 44: siis keskimäärin 9—10 oppilasta vuotta kohti. Piirikouluun mainitaan siirretyn vuosina 1812—1841 kaikkiaan 157 oppilasta eli 57.3 % ja ylempään alkeiskouluun vuosina 1842—1845 yhteensä 41. N:osta 323 lähtien ei matrikeliin ole enää merkitty muuta kuin »abgegangen», »dimittiert» tai »ditterad», »afgått». — Laskemalla myöskin nämä »dimitteeratut» ylempään alkeiskouluun siirtyneiksi saamme seuraavan tilaston (viimeksimainitut sulkkumerkkeihin pantuna):

	Alkeis- kouluun otettu	Piiri- kouluun siirretty	Ylempään alkeiskouluun siirretty		Alkeis- kouluun otettu	Piiri- kouluun siirretty	Ylempään alkeiskouluun siirretty
1810	9			1832	6	4	
1811	5			1833	12	7	
1812	5	4		1834	13	2	
1813	19	7		1835	6	10	
1814	9	9		1836	5	6	
1815	12 [?]	1		1837	6	4	
1816	9 [?]	—		1838	8	5	
1817	4	—		1839	15	8	
1818	7	—		1840	6	9	
1819	4	—		1841	14	1	
1820	5	1		1842	7		13
1821	7	4		1843	19		14
1822	7	—		1844	10		11
1823	12	7		1845	16		3 + (2)
1824	13	7		1846	6		(7)
1825	4	5		1847	10		(8)
1826	12	7		1848	7		(8)
1827	11	4		1849	8		(10)
1828	19	13		1850	14		(6)
1829	11	12		1851	11		(5)
1830	17	8		1852	4		(15)
1831	7	12		1853	7		
				Yht.	418	157	41 + (61)

Alkeiskouluun otetuista 418 oppilaasta on hyväksytyt koulukurssin suorittanut 259 eli 62 %.

Matrikkelin viimeiselle sivulle on tehty seuraavat, ikävä kyllä, kovin lyhyet merkinnät: »Ceries praeceptorum: Lopander, Gröhn, Tengén, Claihills, Meinander, Wahlberg, Gadding,

Evald Streng lärare $\frac{24}{8}$ 56 rektor $\frac{19}{3}$ 62. Lärare: Björk-

qvist, Wallenius, Justen, Pihljerta, Hagström, Appelqvist. Lägare Elementarskolan anlades 1811.» — Näistä opettajista ovat tähän mennessä allekirjoittaneelle lähemmin tutuiksi tulleet, paitsi rehtori Evald Joachim Fredrik Strensiä, herrat Tengén ja Gadding. — Johan Tengén syntyi lukkarin poikana Sakkolassa 16. III. 1796. Toimittuaan 19-20 vuoden ikäisenä lukkarina Jääskessä hän tuli ylioppilaaksi Turussa v. 1818. Haminassa hänet mainitaan virkaatoimittavana opettajana alkeiskoulussa 24. I. 1821, määräyksen saaneena 15. XII. 1821. Sen jälkeen hän palveli sekä pappina että opettajana, kunnes 12. III. 1828 sai alkeiskoulunopettajan valtakirjan; kappalaiseksi 11. VIII. 1830, varapastoriksi 23. IV. 1845; kuoli 27. VIII. 1854. Hän siis on Haminan saksalaisessa alkeiskoulussa kauimmin opettanut. Hänen poikansa Johan Albert Tengén, teologian kandidaatti, toimi Aunuksen kuvernementin luterilaisten pastorina. — Viktor Mortimer Gadding, syntynyt Sysmässä 2. V. 1825, toimi vt. kollegana Heinolassa 1847 ja Helsingissä 1849, minkä jälkeen hänet mainitaan Haminan alkeiskoulun opettajana 1852, maisterina 1853, Heino-
lan alkeiskoulun opettajana 1856, papiksi vihittynä 1857 ja Joutsenon pastorina 1867.